

History Studies

International Journal of History

History Studies Dergisi iki ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. History Studies Dergisi'nde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları History Studies Dergisi'ne aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

The History Studies is an international, peer-reviewed journal and published every two months.

Authors bear the sole legal responsibility for their published works in the History Studies. The History Studies has the sole ownership of copyright to all published works. No part of this publication shall be produced in any form without the written consent of the History Studies.

The Editorial Board makes the final decision to publish articles. No article is returned to authors.

History Studies Dergisi ULAKBİM üyesidir
Journal of History Studies is a member of ULAKBİM

Journal of History Studies
Indexed by ASOS, EBSCO, DOAJ, Index COPERNICUS,
and Index ISLAMICUS

Ankara, Haziran / June 2018
Volume 10/4 June 2018

Journal of History Studies
Volume 10/4 June 2018

History Studies

International Journal of History

ISSN: (Print) 1309 - 4688 - (Online)1309 - 4173

Editörler:

Prof. Dr. Osman KÖSE
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU

Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Amasya, Türkiye
Doç. Dr. İbrahim Serbestoğlu
Tel: GSM +905053590197
E-mail: history.studies@yahoo.com
Web: <http://www.historystudies.net/>

Journal of History Studies
Volume 10/4 June 2018

HISTORY STUDIES
Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of History

Sahibi / Owner

Osman Köse

Editör / Editor

Osman Köse
İbrahim Serbestoğlu

Editor Yardımcıları / Associate Editors

Abidin Temizer

Dil Editörleri

İsmail Avcı
M. Edip Çelik

Sekreteryaya

Yakup Yılmaz
E-mail: history.studies@yahoo.com

Kapak Tasarımı

Hülya Demir

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abdullah Şevki Duymaz - Adnan Jahić - Alexandar Kadıjević – Aşen Sina- Božidar Jezernik - Camelia Elena Călin -
Erkan Göksu - Fatih Demirel - Hasan Babacan - Hüseyin Üreten - Jędrzej Paszkiewicz -
Kujtim Nuro - Muhammed Bilal Çelik - Önder Duman - Redzep Škrijelj - Zafer Gölen

Hakem Kurulu / Referee Board

Andelko Vlašić - Božidar Jezernik - Bünyamin Kocaoğlu - Camelia Elena Călin - Eva Maria Stolberg - Hasan Bello - İlhan Ekinci
- Kujtim Nuro - Mucize Ünlü - Zübeyde Güneş Yağcı

Temsilcilikler / Country Representatives

Almanya: Eva Maria Stolberg (Dr.; University of Duisburg-Essen, Almanya)

Arnavutluk: Hasan Bello (Dr.; Albanoloji Araştırma Merkezi-Tarih Enstitüsü, Arnavutluk)

Hırvatistan: Andelko Vlašić (Dr., Zagreb Üniversitesi-Hırvatistan)

Romanya : Andreea Stoian Karadeli, (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Sırbistan: Redzep Škrijelj, (Prof. Dr.; Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan)

Slovenya: Božidar Jezernik (Prof. Dr.; University of Ljubljana , Slovenya)

Yunanistan: Esra Özsüer, (Dr. İstanbul Üniversitesi, Türkiye)

HISTORY STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of History
Volume 10/4 June 2018

Hakemler / Referees

- Dr. Abdullah Lüleci- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah Şevki Duymaz- Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. Abidin Temizer- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Yüksel- Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Aziz Tekdemir- Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Koçlar- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin Kocaoğlu- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Efkan Uzun- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Elnur Ağayev- Lefke Avrupa Üniversitesi
Dr.ERCÜMENT YILDIRIM- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Doç. Dr. Esmâ Öz- Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Fahri Sakal- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Fırat Yaşa- Düzce Üniversitesi
Dr. Gülnar Kara- Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Babacan- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin Üreten- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Erdal- Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Ekinci- Ordu Üniversitesi
Dr. M. Emre Kılıçaslan- ordu Üniversitesi
Dr. Mehmet Aydın- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Kurt- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Mehmet Oktan- Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Pınar- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem Öztel- Kırklareli Üniversitesi
Dr. Murat Hanılçe- Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Alican- Muş Alparslan Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Çolak- Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Mustafa Edip Çelik- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Dr. Mustafa Kemal Şahin- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Sarı- Sakarya Üniversitesi
Dr. Okay Pekşen- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Önder Duman- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Remzi Aydın- Erciyes Üniversitesi
Dr. Sadık Erdaş- Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Sezai Balcı- Giresun Üniversitesi
Dr. Tuğrul Özcan- Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur Üçüncü- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Yenal Ünal- Bartın Üniversitesi
Doç. Dr. Yılmaz Karadeniz- Amasya Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Gölen- Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

HISTORY STUDIES

Uluslararası Hakemli Dergi / International Journal of History
Volume 10/4 June 2018

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

- Suna ALTAN** 1-20
Rıza Şah Pehlevi'nin Türkiye Ziyaretinin Cumhuriyet Gazetesindeki Yansımaları
Reflections of Riza Shah Pehlevi's Turkey Visit in the Cumhuriyet Newspaper
- Fürkan ÇAKIR** 21-35
The Turkish Armed Forces on the Eve of 1980 Coup D'état in the Light of British Documents, January- September 1980
İngiliz Belgeleri Işığında 1980 Askeri Darbesi Öncesi Türk Silahlı Kuvvetleri, Ocak- Eylül 1980
- Şükrü DURSUN** 37-57
Anadolu Selçuklu Dönemi Avanos-Kayseri Kervan Yolunda Bir Durak Noktası: Suvermez Kervansarayı, Mescidi ve Sarnıçları
A Stop Point on Avanos-Kayseri Caravan Road in Anatolian Seljuk Period: Suvermez Caravanserai, Masjid and Cisterns
- Osman EMİR- Fatih İNAN** 59-79
İmparator Nero'nun Doğu Politikasında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Stratejik Önemi
The Strategic Importance of Northeast Anatolian Region For the Roman Emperor Nero's Eastern Policy
- Mehmet Evsile** 81-102
Cumhuriyet Döneminde Bayındırlık Faaliyetleri (1923-1950)
Public Works in Republican Period (1923-1950)
- Ebubekir GÜNGÖR** 103-120
Kırgız Milli Aydınlarına Karşı Bolşevik Terörü: Repressiya (1937 – 1938)
The Bolshevik Terror Against the Kyrgyz National Intellectuals: Repressiya (1937 - 1938)
- Hasan Tevfik GÜZEL** 121-139
Soğuk Savaş Sürecinde Irak'ta Kürt Hareketi ve Molla Mustafa Barzani
Kurdish Movement in Iraq during the Cold War and Mullah Mustafa Barzani
- Selçuk SEÇKİN** 141-165
Osmanlı Döneminde Yalova'daki Ermeni Yapılarının İnşası ve Onarımı
Construction and Restoration of Armenian Buildings in Ottoman Yalova

- Ramazan SONAT** **167-187**
El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kitiđi
A Historical Critique of the State-Tribal Relationship and Its Reflections in the Shadow of the First World War: The Example of the Al-Aneze Tribe
- Fuat UÇAR** **191-217**
Üç Tarz-ı Siyaset'in Bir Unsuru Olarak İslâmcılık Ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri
As A Factor of Three Policies; Pan-Islamism and Its Effects on Turkish Political Life
- Nadir YURTOđLU** **219-242**
II. Dünya Savaşı Dönemi ve Sonrasında Ziraî Kombinalar Tarihi Hakkında Bir İnceleme (1937-1949)
A Study of the History of Agricultural Combines in the Period and Aftermath of the World War II (1937-1949)
- İsmail H. DEMİRCİOğLU** **243-245**
Uluslararası Dünden Bugüne Türkiye'de Jandarma ve Sahil Güvenlik Sempozyumu

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 4, p. 59-79, June 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.609

İmparator Nero'nun Doğu Politikasında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin Stratejik Önemi

The Strategic Importance of Northeast Anatolian Region For the Roman Emperor Nero's Eastern Policy

Dr. Osman EMİR- Fatih İNAN

(ORCID: 0000-0002-7965-3869) - (ORCID: 0000-0001-6803-3632)

KTÜ - Trabzon

Volume 10
Issue 4
June
2018

Öz: Antikçağda Anadolu'nun en önemli bölgelerinden biri olarak karşımıza çıkan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, burada yaşayan insan toplulukları ve toplukların kendine has kültürleriyle Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklı bir karakter arz etmiştir. Bölgenin yer altı ve yer üstü zenginlikleri, önemli ticaret yolları ve geçitleri, bölgeyi değerli kılan unsurlar olmuştur. Aynı şekilde Kafkaslara ve Uzak Doğu'ya ulaşan alternatif yollara sahip olması, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan liman kentleriyle de sürekli olarak bağlantı fırsatı vermiştir. Tüm bu özelliklerinden dolayı Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi İmparator Nero'nun Doğu politikasında önemli bir yere sahip olmuştur.

Bu çalışmada Nero'nun Doğu politikası, bu politikanın uzak ve yakın hedefleri ile Nero'nun Doğu politikasında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nin stratejik önemi incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Nero, Kuzeydoğu Anadolu, Stratejik konum, Güney Kafkasya

Abstract: Northeast Anatolia Region, regarded as one of the most important regions of Anatolia in ancient times, is different from the other regions in nature with its own communities and their cultures. Rich both aboveground and underground resources, important trade and transit routes has made this region much more valuable. In the same vein, having alternative routes to the Caucasus and the Far East has also provided an opportunity to constantly connect with the port cities in the north of the Black Sea. Thanks to all these features aforementioned, the Northeast Anatolia Region has gained an important place in the Eastern policy of the Emperor Nero.

The current study aims to investigate the Emperor Nero's Eastern policy, his long-term and short-term political objectives and also, the strategic importance of Northeast Anatolia Region for his Eastern policy.

Keywords: Nero, Northeast Anatolian, Strategic position, South Caucasus

Giriş

Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi, Hellen ve Roma kaynaklarında Pontos (Πόντος) olarak adlandırılan coğrafyanın içinde yer almaktaydı. Pontos coğrafyası genel hatlarıyla kuzeyde Halys (Kızılırmak) Irmağı'nın doğusundan başlayarak Apsarros/Absarros (Gonio) Irmağı'na¹,

¹ Strabon'da geçen; "İlk bölge Bithyn'lere, sonraki Mariandyn'lere (bazıları bunlara Kaukon'lar da derler) daha sonraki Halys Irmağı'na kadar olan Paphlogonia'lulara ve ondan sonra Pontos Kappadokia'lularına ve Kolkhis'e kadar da onlardan sonra sırayla gelen halklara aittir" ifadesi ile Strabon, aslında Pontos'un doğu ve batı sınırlarını çizmektedir. Strabon, *Geographika*, XII.3.2. Pontos'un coğrafi sınırları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Murat Arslan, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 97, 2000, s. 28; Murat

güneyde ise Kappadoks (Delice) Irmağı'ndan Sinoria (Bayburt)'ya kadar uzanıyordu. Tahmini sınırları belirlenen Pontos Bölgesi coğrafi özelliklerine göre ise iki ana bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm, Kuzeydoğu Anadolu sıradağları (Paryadres dağları) ve bu dağların aşağısına doğru Kuzeydoğu Anadolu stepleri ile birleşen sahil şeridi; ikinci bölüm Kızılırmak'ın suladığı dağlık alandan başlayarak Bayburt'a kadar uzanan bölgenin iç kesimliydi.²

Yukarıda coğrafi sınırları çizilen Pontos dolayısıyla da Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, antikçağda Akdeniz halklarının ilgisinden uzak bir coğrafya oldu. Bu özelliği ile *Büyük Kolonizasyon Dönemi*'ne (MÖ 750-550) kadar sakin ve durağan bir süreçten geçen bölge, Geç Hellenistik dönemden itibaren hem kendi iç dinamikleri, hem de çeşitli dış etkenler ile siyasi ve ekonomik alanda daha hareketli bir coğrafya hâline geldi. Öyle ki Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, Hellenistik ve Roma dönemlerinde Anadolu'da jeopolitik ve sosyo-ekonomik konumu en fazla değişen bölgelerden biriydi. Akdeniz Dünyası için başlangıçta uzak ve ıssız bir bölge olarak tanımlanan bu coğrafya, zamanla uluslararası mücadelelerin merkezine yerleşti. Bu mücadeleler Geç Hellenistik dönemde bölgede güçlü bir siyasi yapı oluşturan Mithradates/Pontos Krallığı (MÖ 302/301-63) döneminde kendini fazlasıyla hissettirdi.³ Mithradates Krallığı'nın son hanedan üyesi Mithradates VI Eupator (MÖ 120-63), MÖ I. yüzyılın başında merkezi Kuzeydoğu Anadolu olan büyük bir krallık kurdu ve bu krallık Anadolu halklarını da kendi yanına çekerek Roma'nın karşısına çıkmayı başardı. Ancak Roma, Batı Akdeniz'i kendi hâkimiyeti altına aldıktan bir süre sonra ilgisini başta Anadolu olmak üzere Ön Asya'ya hatta Uzak Doğu'ya çevirdi. Roma'ya Doğu yolunu açan etken ise Anadolu'da büyük bir imparatorluk kurma hayali olan Mithradates Krallığı oldu. VI. Mithradates'in Karadeniz'in jeopolitik ve coğrafi değerinin yanında hinterlandının sağladığı ekonomik ve askeri güç ile Anadolu'da Roma karşıtı bir politika yürütmesi, Roma'nın yeniden Anadolu'ya yönelmesine sebebiyet verdi. Mithradates Krallığı'nın özellikle MÖ 120 ile MÖ 90 yılları arasında çok hızlı bir şekilde gelişim göstermesi, Roma'nın Doğu'daki diğer şehir ve krallıklar üzerindeki otoritesini sarsmaktaydı ve bu, Roma için göz ardı edilebilecek bir durum değildi. Bütün bu gelişmeler üzerine Roma, Mithradates Krallığı'na karşı yaklaşık 30 yıl sürecek Mithradates Savaşları'nı (MÖ 89-63) başlattı. Savaşların son döneminde mücadelenin Karadeniz'e taşınması ile Roma, Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkas bölgelerinin ekonomik ve askeri potansiyelini yakından görme şansı elde etti. Bu savaşlar sonunda Roma, MÖ 63'te Mithradates Krallığı'nı ortadan kaldırarak bölgenin kontrolünü ele geçirdi.⁴

Mithradates Savaşları neticesinde mutlak Roma hâkimiyetine giren Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde sırasıyla Pompeius, Marcus Antonius ve Iulius Caesar dönemlerinde önemli siyasi ve idari düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerden en önemlisi Herakleia'dan Pharnakeia'ya kadar Karadeniz boyunca uzanan kıyıları ile Kappadokia sınırlarını oluşturan güneydeki dağ dizisi arasındaki bölgenin MÖ 63'te Pontus Eyaleti yapılarak daha önce kurulmuş olan

Arslan, *Romanın Büyük Düşmanı Mithridates VI Eupator*, İstanbul 2007, s. 16 vd.; Mesut Kınacı, "Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası", *Cedrus*, S. 3, 2015, s. 181 vd.

²David Braud-T. Sinclair, "Pontus-Phasis", *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Ed. Richard J.A. Talbert, Princeton 2000, s. 1226.

³Mithradates Krallığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B.C. McGing, *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontus*, Leiden 1986; L. Ballesteros-Pastor, *Mithridates Eupátor, rey del Ponto*, Granada 1996; Sergey Yu. Saprikin, *Pontiyskoe Tsarstvo: Gosudarstvo grekov i varvarov v Priçernomor'e*, Moskva 1996; Adrienne Mayor, *Mithradates, Zehirlerin Kralı: Roma'nın En Acımasız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi*, Çev. Gürkan Ergin, İstanbul 2013.

⁴Mithradates Savaşları'nda VI. Mithradates'in meydana getirdiği orduların nicelikleri hakkında bilgi için bkz. Arslan, *age*, s. 129-130; 310-311.

Bithynia Eyaleti'ne dâhil edilmesiydi.⁵ Böylelikle Mithradates Krallığı topraklarının batı kısmı Bithynia ile birleştirilerek Bithynia-Pontus Eyaleti kurulmuş oldu.⁶ Bithynia Eyaleti'ne dâhil edilen Pontos toprakları üzerinde daha sonra Hellen kent modeline göre oluşturulmuş yedi *politeia* (=πολιτεία)⁷ kuruldu. Söz konusu *politeia*'lar batıdan doğuya doğru sırasıyla Magnopolis (Karasamsun?), Neapolis (Vezirköprü), Pompeiopolis (Taşköprü), Diospolis (Niksar), Zela (Zile), Megalopolis (Sivas) ve Nikopolis (Eskihisar)'ti.⁸ Mithradates Savaşları sonunda kurulan bu yedi *politeia*'ların en önemli özelliği coğrafi olarak birbirlerine yakın olmaları ve onlara Hellenistik isimler verilmesiydi. Yeni kurulan eyalet ve *politeia*'ların dışında kalan Mithradates Krallığı'nın doğu ve kuzeydoğu bölgeleri ise Roma'nın himayesini kabul eden vassal krallıklara bağışlandı.⁹

Mithradates Savaşları'ndan sonra bölgede gerçekleştirilen tüm bu düzenlemelerin temel amacı, kuzeyde Karadeniz'den başlayarak güneyde Suriye'ye kadar inen kesintisiz bir hat oluşturmak ve böylelikle bu hat üzerinde Roma denetimini sağlamaktı. Bu hat, aynı zamanda yeni kurulan kentlerle birlikte Bithynia'dan Armenia'ya, oradan da İran ve Uzak Doğu'ya

⁵K. Wellesley, "The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey", *Rheinisches Museum für Philologie*, S.96, 1953, s. 294 vd., Mehmet Ali Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.XIII, 1998, s. 165; Gabriele Wesch-Klein, "Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus - Ein Provinzname im Wandel der Zeit", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, S.136, 2001, s. 251 vd.; Arslan, *age*, s. 490; Tønnes Bekker-Nielsen, *Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia: The Small World of Dio Chrysostomos*, Aarhus 2008, s. 28; Christian Marek, "Hellenisation and Romanisation in Pontos-Bithynia: An Overview", *Mithradates VI and the Pontic Kingdom (Black Sea Studies 9, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies)*, Ed. Jakop Munk Højte, Denmark 2009, s. 36; Mehmet Oktan, "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu/Anatolia*, S.34, 2008, s. 60; Ferit Baz, "Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia during the Imperial Period", *Cedrus*, S.1, 2013, s. 262 vd.

⁶Osman Emir, Pompeius zamanında Bithynia ve Pontos eyaletlerinin birleştirilmesiyle meydana gelen tek eyaletin isim değişikliği hakkında kaynaklarda verilen bilgilerin oldukça karışıklık yarattığını ifade ederken şu bilgileri vermektedir: "Bu yeni oluşturulan eyaletin isminin, o dönem hakkında bilgi veren kaynaklarda açık bir şekilde belirtilmemekle beraber, "Bithynia" olarak adlandırıldığı görülmektedir. Çünkü dönem hakkında bilgi veren Strabon ve Plinius ile daha sonraki imparatorluk dönemi hakkında yazan Tacitus, Plinius, Cassius Dio gibi antik Roma tarihçileri, eserlerinde bu yeni eyaleti daima "Bithynia" olarak adlandırmışlardır. Pompeius'un kurmuş olduğu bu birleşik eyaletin adının edebî kaynaklarda Pontus et Bithynia değil de yalnızca "Bithynia" olarak geçmesinin muhtemel iki nedeni vardı: Bunlardan ilki, Bithynia'nın bu yeni eyaletin büyük bir kısmını oluşturması; ikincisi, o dönemin Roma tarih yazıcılığıydı. Çünkü daha sonraki dönemlerde görüleceği üzere Roma'nın Anadolu'da belirli sebeplerden dolayı birleştirdiği eyaletler, yine bu kaynaklarda daima tek bir eyalet olarak adlandırılmıştır. Ancak epigrafik kaynaklara göre İmparator Nero (MS 54-68) döneminden MS 195'e kadar geçen süre zarfında, Pompeius tarafından kurulan bu eyaletin isminin Pontus et Bithynia şeklinde değiştiği görülmektedir. Fakat burada eyaletin isminde meydana gelen değişikliğin sebebi tam olarak tespit edilebilmiş değildir". Osman Emir, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy – MS III. yy)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2014, s. 113.

⁷Strabon, (*Geographika*, XII. 3. 1) Pompeius'un kurmuş olduğu 11 idari birimi, kent (=polis[πόλις]) olarak değil yönetim (=politeia [πολιτεία]) sözcüğüyle tanımlaması, modern araştırmacıların bu idari birimleri klasik anlamda kent değil; ancak kent statüsü taşımaya başlamış yerel idari birimler olarak düşünmelerine neden olmuştur. Arslan, *age*, s. 487, dn 2063; ayrıca bkz. Anthony D. Macro, "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium", *ANRW*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 655; Baz, *agm*, s. 60.

⁸William G. Fletcher, "The Pontic Cities of Pompey the Great", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, S. 70, 1939, s. 18-20; Jakop Munk Højte, "The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom", *Mithradates VI and the Pontic Kingdom (Black Sea Studies 9, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies)*, Ed. Jakop Munk Højte, Denmark 2009, s. 95.

⁹David Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II*, Princeton 1950, s. 372 vd.; Sir Ronald Syme, *Anatolica: Studies in Strabo*, Edited by Anthony R. Birley, Oxford 1995, s. 111; Robert Kallet-Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 BC.*, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1995, s. 326.

ulaşan önemli ticaret yollarını da birleştirecekti.¹⁰ Dolayısıyla Roma, bir taraftan bölgedeki denetimini arttırırken, diğer taraftan henüz nüfuz edemediği Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri'nin Romanize edilmesini de sağlamış olacaktı. Ancak Pompeius döneminde başlayan ve Nero dönemine kadar geçen süre zarfında Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan siyasi ve idari düzenlemeler, bölgede bir istikrar sağlamadı. Ayrıca Roma'nın Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkasya gibi ulaşılması zor coğrafyaları, bu coğrafyaları yakından tanıyan Roma Cumhuriyeti'ne bağlı krallara bağışlaması da bölgeye bir düzen getirmedi.

Roma'nın Kuzeydoğu Anadolu'da uygulamaya çalıştığı politikaların amacına ulaşmamasının iki temel nedeni vardı: İlki, bölgenin coğrafi yapısı ve bunun bölgede yaşayan otokton halklar üzerinde yarattığı asi ve hırçın karakterdi; ikincisi ise, bölgedeki eyalet ve şehirler ile Roma'nın iletişiminin, siyasi ve kültürel bir *polis*'ler ağı oluşturmaktan ziyade, daha çok Roma için askeri gereksinimleri karşılayan çıkar ilişkisine dayanıyor olmasıydı. Sonuçta bölgedeki kültürel ve siyasi değişim, Kuzeydoğu Anadolu kıyılarındaki Hellen koloni kentleri ve Roma hâkimiyet döneminde kurulan şehirlerle sınırlı kaldı.

1. İmparator Nero'nun Doğu Politikası

MS 54 yılında henüz 17 yaşındayken *senatus* tarafından imparator ilan edilen Nero (MS 54-68) hakkında antik kaynaklar çok az bilgi içermektedir. O, yaşının genç olmasına ve imparatorluk yönetiminde herhangi bir tecrübesi bulunmamasına rağmen, mücadeleci yapısı, askeri seferlerde iyi kumandanlar seçmesinin getirmiş olduğu avantajlar ile bilhassa dış siyasette başarılı oldu. Ayrıca Nero, *praetoria praefectus*'u (İmparator temsilcisi) Afranius Burrus ile filozof ve aynı zamanda öğretmeni olan Seneca gibi tecrübeli danışmanlara sahipti.¹¹ Öyle ki Tacitus onu, danışmanlarından fikir alarak karar veren bir *princeps* olarak bize tanıtmıştır.¹²

Nero'nun iktidarı süresince kaynaklara yansıyan en önemli dış politikası imparatorluğun doğusunda özellikle de Anadolu'daki siyasi faaliyetleriydi. Nero, Roma İmparatorluk tahtına çıktığında Doğu'da yaşanan en dikkat çekici gelişme Akhaemenid İmparatorluğu'nun (MÖ 550-330) yıkılmasından sonra onun mirası üzerine bölgede güçlü bir krallık kuran Parthların her geçen gün batıya doğru ilerleyerek Roma hâkimiyeti altındaki toprakları tehdit eder hale gelmesi oldu.¹³ Zira Parthlar, İmparator Augustus Dönemi'nden (MÖ 27-MS14) itibaren Anadolu topraklarına girmiş ve Doğu'da Roma'ya bağlı vassal bir krallık olan Armenia'yı ele geçirmişti. Parthların Doğu'da büyük bir güç haline gelmesi Roma için hem askeri hem de

¹⁰William Mitchell Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960, s. 45-47; Magie, *age*, s. 370; Deniz Burcu Erciyas, *Studies in the Archaeology of the Hellenistic Pontos: The Settlement, Monuments and Coinage of Mithradates VI and His Predecessors*, (Cincinnati Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cincinnati 2001, s. 39-44.

¹¹Suetonius, *De vita Caesarum*, VI.7-8, 35. Ayrıca bkz. M. Hammond, "Corbulo and Nero's Eastern Policy", *Harvard Studies in Classical Philology*, S. 45, 1934, s. 82.

¹²Miriam T. Griffin, *Nero: The end of a Dynasty*, Oxford-New York 1984, s. 229.

¹³Mezopotamya'da Akhaemenid İmparatorluğu'nun yıkılması ile aynı coğrafyada Arşaklar Hanedanı tarafından yeni bir güç ortaya çıkarıldı. Roma kaynaklarında *Parthi* (Parthia) olarak geçen bu ulusun oluşturduğu Parth Krallığı, Roma Cumhuriyet dönemi boyunca güçlendi. Augustus'un (MÖ 27-MS 14) iktidarının ilk yıllarında Parthlar, doğuda Euphrates (Fırat) Irmağı'na kadar ulaştı ve iki devlet aynı coğrafya üzerinde mücadeleye başladı. İlk zamanlarda dostane gelişen ilişkiler, Roma'nın Doğu'ya doğru genişleme politikası dolayısıyla bozuldu. Bu da Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde uzun yıllar devam edecek olan Roma-Parth Savaşları'nın başlamasına neden oldu. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Richard N. Frye, *The Heritage of Persia*, London 1962, s. 187 vd.; Nielson Carel Debevoise, *A Political History of Parthia*, Chicago 1968, s. 108 vd.; H.A. Van Wijlick, *Rome and the Near Eastern Kingdoms and Principalities, 44-31 BC: A Study of Political Relations during Civil War*, (Durham Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Durham 2013, s. 114 vd.

ekonomik anlamda büyük risk oluşturuyordu. Parthların Armenia topraklarını kendi kontrolleri altına almaları, Roma'nın Anadolu'daki eyalet ve garnizonlarını doğrudan Parth tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu. Her ne kadar Augustus bir süre sonra Armenia'da Roma hâkimiyetini tesis etse de,¹⁴ onun ölümü ile imparatorluk tahtına çıkan Claudius (MS 41-54) iktidarının sonlarına doğru beklenmedik bir şekilde Armenia'da güçler dengesi Parthların lehine değişti ve Parthlar yeniden burayı ele geçirdi.¹⁵ Roma için Doğu'da yaşanan bu olumsuz gelişmeler İmparator Nero'nun iktidara geldiğinde karşılaştığı en ciddi sorunlardan biri olarak karşısına çıktı.

Nero'nun Doğu politikasında ilk hedefi, Claudius döneminde elden çıkan Armenia'nın yeniden Roma'ya bağlı vassal bir krallık haline getirilmesiydi. Çünkü Armenia, Parthlar ile Roma'nın Anadolu'daki toprakları arasında yer alıyordu ve Roma ile Parthlar arasındaki ikili ilişkileri belirleyen stratejik bir öneme sahipti. İmparator bu amaçla Parthların denetiminde bulunan Armenia üzerine bir sefer kararı aldı ve bu sefer için daha önce Galatia Eyaleti valiliğine terfi eden Gnaeus Corbulo'ya aynı zamanda Armenia seferinin komutanlığı görevini verdi.¹⁶ Corbulo geçmişte askeri başarılarla dolu yüksek rütbeli bir komutandı. Ayrıca Germania'da elde etmiş olduğu başarılar ve uzun süre Anadolu'da *proconsul*'lük yapması onun bu göreve seçilmesinde önemli rol oynadı. Corbulo, Galatia Eyaleti valiliğine atanır atanmaz ilk olarak Parthlara karşı yeterli savunma gücüne sahip olmadığına inandığı Cappadocia Eyaleti'ni MS 55'te geçici süreyle Galatia Eyaleti'ne bağladı.¹⁷ Corbulo, daha sonra savaş için bölgedeki diğer vassal krallardan Pontos Bölgesi hâkimi II. Polemon (MS 38-63) başta olmak üzere, Armenia Minor kralı Ariobarzanes ve Iberia kralı Pharasmanes'in (MS 1-58) Roma'nın yanında Armenia seferine katılmalarını sağladı. Bütün bu hazırlıklar sonunda Armenia'nın yeniden Roma'nın kontrolüne geçmesi için Parthlara karşı MS 58'de başlatılan savaş aynı yılın sonuna doğru Corbulo'nun Armenia'ya girmesiyle başarılı bir şekilde sonlandı.¹⁸ Bu savaş sonunda Corbulo, Kappadokia'nın eski kralı olan Arkhelaos'un torununu, "IV. Tigranes" unvanıyla MS 59'da Armenia'nın başına geçirdi.¹⁹ Fakat Armenia, artık eski sınırlarına sahip değildi. Corbulo, bu sefer sırasında kendisine önemli derecede askeri yardımlarda bulunan II. Polemon, Pharasmanes ve Ariobarzanes'e, Armenia'nın bazı

¹⁴Dio Cassius, *Rhomaika*, LIV.8.2-5; Suetonius, *De vita Caesarum*, II.21. Ayrıca bkz. Debevoise, *age*, s. 46; Richard N. Frye, *The History of Ancient Iran*, München 1984, s. 235-236; J.M. Schlude, *Rome, Parthia and Empire: The First of Roman-Parthian Relations*, (California Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), California 2009, s. 112 vd.

¹⁵Magie, *age*, s. 551 vd.; Bruce Terence Mitford, "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes", *ANRW*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 1175; Kenneth Robert Sherk, "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114", *ANRW*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 981.

¹⁶Tacitus, *Annales*, XIII.8; ayrıca bkz. Adrian David Hug Bivar, "The Political History of Iran under the Arsacid", *The Seleucid, Parthian and Sasanian Period, The Cambridge History of Iran*, C. III.1, Ed. Ehsan Yarshater, Cambridge-New York 1983, s. 81; Frye, *The History of Ancient Iran*, s. 239; Benjamin H. Isaac, *The Limits of Empire: The Roman Army in the East*, Oxford 1990, s. 29.

¹⁷David Shotter, *Nero*, London-New York 1997, s. 37; Adrian Keith Goldsworthy, *In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire*, London 2003, s. 309; Mehmet Ali Kaya, *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, İzmir 2005, s. 176.

¹⁸Tacitus, *Annales*, XIII.38-39; Dio Cassius, *Rhomaika*, LXII.19.1-3; ayrıca bkz. Debevoise, *age*, s. 183; Marie-Louise Chaumont, "L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste à l'avènement de Diocletien", *ANRW*, C. II, S. 9.1, 1976, s. 101 vd.; Bivar, *agm*, s. 81 vd.; René Grousset, *Başlangıçtan 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005, s. 105.

¹⁹Tacitus, *Annales*, XIV.26; ayrıca bkz. Chaumont, *agm*, s. 107; Thomas Ernst Jose Wiedeman, "Tiberius to Nero", *Cambridge Ancient History*, C. X, Ed. Alan K. Bowman ve diğerleri, New York 2008s. 248; Bivar, *agm*, s. 83, J. Brian Campbell, "War and Diplomacy: Rome and Parthia, 31 BC-AD 235", *War and Society in the Roman World, Leicester-Nottingham Studies in Ancient Society*, C. 5, Ed. J. Rich-G. Shipley, London-New York 1993, s. 230.

kesimlerini ödül olarak verdi.²⁰ Böylelikle Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkas bölgelerindeki vassal krallıklar, buldukları stratejik ve coğrafi konum itibariyle hâkim oldukları sahada Roma'nın dostu ve müttefiki olarak kalmaya devam ettikleri gibi, bölgede Roma'nın saldırgan kolu olarak görevlerini sürdürmeyi de başardılar. Armenia ise yeniden Roma'nın kontrolünde ve Roma'yı destekleyen bir asilzade tarafından yönetilmeye devam etti.

İmparator Nero döneminde Armenia'nın Roma'nın uydusu haline getirilmesinden bir müddet sonra Syria Eyaleti'ne dönen Corbulo'nun yerine Galatia-Cappadocia Eyaleti valiliğine MS 62'de Caessennius Paetus atandı.²¹ Ancak Paetus'un bölgeye gelmesinden kısa bir süre sonra Parthlar yeniden Armenia topraklarına girdiler ve Paetus'un Armenia'nın savunması için bölgeye gönderdiği *legio*'ları da yok ettiler. Böylelikle Armenia'daki hâkimiyet tekrardan Parthlar lehine el değiştirdi.²²

Corbulo'nun Armenia seferi ve ardından bölgede yapmış olduğu bir takım siyasi düzenlemelere rağmen, Parthların kısa sürede Armenia'yı ele geçirerek bölgede üstünlük kurması, İmparator Nero'yu doğuda daha kalıcı siyasi ve idari düzenlemeler yapmaya mecbur bıraktı. Çünkü bölgede Roma eyaletleri ve onlara destek veren vassal krallıklar, Parthlara karşı yeterli mukavemet gösterememiş ve Parthların giderek batıya doğru genişlemelerinin önüne geçememişlerdi. Bu yüzden İmparator Nero'nun talimatıyla tekrar Galatia-Cappadocia Eyaleti valiliğine atanan Corbulo, bölgedeki ilk siyasi düzenlemelerini Anadolu'nun hem doğu hem de Kafkas bölgelerine açılan kapısı durumundaki Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaptı. Anadolu'nun bu kısmı, askeri ve stratejik açıdan oldukça değerli bir alandı ve artık vassal krallıkların yönetimine bırakılamazdı. Corbulo gerek Galatia-Cappadocia Eyaleti valiliği yaptığı dönemlerde, gerekse MS 58'deki Armenia seferi sırasında bölgeyi yakından tanıma fırsatı bulmuş ve bölgenin zayıf noktalarını tespit edebilmişti. Bundan dolayı Corbulo, ilk olarak Marcus Antonius döneminden itibaren Polemon ailesi tarafından yönetilen Pharnakeia'dan Kolkhis'e kadar uzanan Pontos'un doğu bölgeleri ile *Armenia Minor* topraklarını MS 64'te *Pontos Polemoniacus* (Polemon'un Pontos'u) adıyla Galatia Eyaleti'ne dâhil etti.²³ Corbulo'nun Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde böyle bir düzenlemeye gitmesinin nedeni, Polemon hanedanı üyelerinin ne Parthlara, ne de Karadeniz'deki korsanlara karşı yeterince mukavemet gösterebildiklerini düşünmüyor olmasıydı. Ayrıca Corbulo, bu yöneticilerin bölgedeki kentlerin gelişmesinde de istenilen başarıyı sağlayamadıklarına inanıyordu.²⁴

Corbulo'nun Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapmış olduğu idari düzenlemelerle Lykos Irmağı'ndan (Kelkit) itibaren Pontos'un iç bölgelerini oluşturan Sebaste (Niksar), Zela (Zile)

²⁰Tacitus, *Annales*, XIV.26; ayrıca bkz. A.A. Barrett, "Annal 14.26 and the Armenian Settlement of A.D. 60", *Classical Quarterly*, C. 29, S. 2, 1979, s. 468 vd.; Kaya, *age*, s. 178.

²¹Tacitus, *Annales*, XV.6; ayrıca bkz. Bernard William Henderson, *The Life and Principate Emperor Nero*, London 1903, s. 181; Magie, *age*, s. 558; Chaumont, *agm*, s. 111; Sherk, *agm*, s. 987-988; Goldsworthy, *age*, s. 319.

²²Dio Cassius, *Rhomaika*, LXII.21.1-4; ayrıca bkz. Magie, *age*, s. 559; G.A. Koshelenko-V.N. Pilipko, "Parthia", *History of Civilizations of Central Asia, Vol. II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*, Ed.János Harmatta, Oxford 1994, s. 131; Debevoise, *age*, s. 188 vd.; John George Clark Anderson, "The Eastern Frontier under Augustus", *The Augustan Empire, 44 B.C.-A.D. 70.*, Cambridge Ancient History, C. X, Ed. S.A. Cook ve diğerleri, Oxford-New York 1979, s. 768.

²³Suetonius, *De vita Caesarum*, VI.18; Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*, VII.14. Ayrıca bkz. Stephen Mitchell, *Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule*, Oxford 1995, s. 63; Arnold Hugh Martin Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1998, s. 171; Franck Wojan, "Trapézonte du Pont sous l'Empire romain: étude historique et corpus monétaire", *Revue numismatique*, C. 162, 2006, s. 185.

²⁴David Braund, "Coping with the Caucasus: Roman Responses to Local Conditions in Colchis", *The Eastern Frontier of the Roman Empire (Proceedings of a Colloquium held at Ankara in September 1988)*, Ed. D.H. French-C.S. Lightfoot, Ankara 1989, s. 31.

ve Sebasteia (Sivas) ile Amisos'tan Kolkhis'e uzanan bütün Pontos kıyıları bu yeni eyalete dâhil oldu. Pontos'un eski Kraliçesi Pythodoris zamanında krallığın merkezi olan Sebaste de, *Pontos Polemoniacus*'un metropolü yapılarak "Neocaesarea" adını aldı. Ayrıca Miletos'un Doğu Karadeniz'deki en önemli koloni kenti olan Trapezous da "özgür kent" (*Civita Libera*) ilan edildi.²⁵ Sonuçta bir Roma eyaleti haline getirilen Kuzey Doğu Anadolu Bölgesi'nin yukarı kesimleri MS I. yüzyılın ortalarından itibaren Roma için stratejik bir merkeze dönüştü.

Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan siyasi ve idari düzenlemelerin ardından Corbulo MS 64'te ikinci kez Armenia'ya bir sefer başlattı. Ancak büyük bir Roma ordusunun üzerlerine geldiğini öğrenen Parthlar, Armenia'dan çekilmek zorunda kaldı ve bölge, savaş yapılmadan geri alındı.²⁶ Bu sırada Parthların desteğiyle Armenia Krallığı'nın başında bulunan Tiridates (MS 52-58), Roma'ya giderek tacını imparator Nero'ya teslim etmek zorunda kaldı. Bu hareket Nero tarafından büyük bir saygıyla karşılandı ve imparatorun onayı ile Tiridates yeniden Armenia tahtına çıktı; ardından da İmparator MS 66'da Parthlarla bir barış anlaşması yaptı. Yapılan anlaşmaya göre, Armenia kralını Roma'nın onayı alınmak koşulu ile Parthlar belirleyecekti ve bu dostluk anlaşması elli yıl süreyle devam edecekti.²⁷ Böylelikle Augustus döneminde Armenia'nın Roma taraftarı bir asilzade tarafından yönetilme politikası, İmparator Nero'nun MS 66'da Parthlar ile yaptığı anlaşma ile tamamen değişmiş oldu.²⁸

Augustus'un Doğu politikasını tamamen ters yüz eden bu gelişmenin mimarı olan İmparator Nero'nun Armenia'da niçin böyle bir politika takip ettiği modern araştırmacılar tarafından halen tartışılmaktadır. Bu soruya cevap bulabilmek için Nero'nun Parthlarla yaptığı anlaşma sürecini ve sonrasında yaşanan siyasi gelişmeleri incelemek gerekir. Öncelikle İmparator Nero'nun Doğu'da artık doğrudan bir askeri çatışmaya girmek istemediği düşünebilir. Çünkü böylesi uzak bir coğrafyada sürekli tekrar eden askeri faaliyetler hem maddi olarak oldukça büyük bir yük getirmekte, hem de başarısızlık riskini arttırmaktaydı. Suetonius'dan öğrendiğimiz kadarıyla Nero'nun Roma'daki şuarsuzca harcamaları sonunda zaten imparatorluk hazinesi neredeyse boşalmış durumdaydı.²⁹ Ancak geçmiş askeri zaferlerle dolu olan Roma İmparatorluğu için ekonomik sorunlar dış politikada başarısızlığın nedeni olarak hiçbir zaman tek başına belirleyici bir unsur olmadı. O halde Nero'nun avantajlı bir konumda bulunmasına rağmen Armenia'nın yönetimini Parth hanedanına yakın bir asilzadeye veren anlaşmayı kabul etmesindeki diğer etkenleri de ortaya çıkarmak gerekir. Örneğin Nero'nun MS 66'da Parthlarla yaptığı 50 yıllık barış anlaşması süresince Roma'nın diğer coğrafyalarda da önemli isyanlarla boğuştuğu görülmektedir. Batıda Britannia'da MS 60-61'de ortaya çıkan Briton'ların isyanı³⁰, Germania'daki isyanlar³¹ ve en önemlisi Iudeia'da MS 66'da patlak veren Yahudi isyanları³² Roma'yı askeri ve ekonomik anlamda oldukça zor duruma düşürmüştü. Şüphesiz Roma'nın siyasi alanda yaşadığı bu gelişmeler İmparator Nero'yu

²⁵Plinius, *Naturalis Historia*, VI.IV.11-12. Ayrıca bkz. Jones, *age*, s. 171; Magie, *age*, s. 561.

²⁶Chaumont, *agm*, s. 118 vd.; Nina Garsoïan, "The Arşakuni Dynasty (A.D. 12-[180?]-428)", *The Armenian People from Ancient to Modern Time I: The Dynastic Period, From Antiquity to the Fourteenth Century*, Ed. Richard G. Hovannissian, New York 1997, s. 66-67; Simon Payaslian, *History of Armenia: From the Origins to the Present*, New York 2007, s. 25; Wiedemann, *agm*, s. 248, Campbell, *agm*, s. 232-233.

²⁷Garsoïan, *agm*, s. 66-67; Shotter, *age*, s. 36-37; Jürgen Malitz, *Nero*, Oxford 1999, s. 62 vd.

²⁸Roma İmparator Augustus'tan (MÖ 14-MS 27) İmparator Nero'nun saltanatı sonuna kadar Armenia'da dört ayrı politika uygulanmış oldu. Bunlar: "Tamamen vazgeçme, içten ilhak, tahta bir Roma adayı ile gerçek bir Roma hâkimiyeti ve ya tahta bir Parth adayı ile sembolik bir Roma hükümranlığı". Hammond, *agm*, s. 81 vd.

²⁹Suetonius, *De vita Caesarum*, VI.30-31.

³⁰Malitz, *age*, s. 55 vd.

³¹Shotter, *age*, s. 27 vd.

³²George H. van Kooten, "The Jewish War and the Roman Civil War of 68-69 C.E.: Jewish, Pagan, and Christian Perspectives", *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, Ed. Mladen Popović, Boston 2011, s. 419 vd.

Parthlarla anlaşmaya mecbur bırakılmıştır.³³ Nitekim Nero, Doğu'da yaşanan bu başarısızlığı Parthlarla anlaşarak halk nezdinde kamufle etmeyi de başarmıştı. Armenia kralı Tiridates'in tacını teslim etmek için Roma'ya çağrılmasını, Roma'da her yıl düzenlenen büyük festivallerin olduğu zamana denk getiren İmparator Nero bu festivallerde kendini büyük bir zafer kazanmış komutan gibi göstererek, bunu imparatorluk sınırları içerisinde barışın bir simgesi olan Iunius tapınağı önündeki seremonilerle kutlamıştı.³⁴ Sonuç olarak Nero, Armenia'daki savaşların diplomatik olarak çözüme kavuşturulmasını Roma halkına, savaş alanında kazanılmış bir zafer olarak göstermeye çalışmış, bu konuda kısmen de olsa başarılı olmuştur.³⁵

Roma ile Parthlar arasında MS 66'da gerçekleşen anlaşma ve öncesinde Roma İmparatorluğu kadar Parthları da bu anlaşmaya sevk eden siyasi ve ekonomik koşullar bulunmaktaydı. Örneğin bu dönemde Romalıların Doğu Akdeniz ve Mezopotamya'da ciddi yükselişi bir tarafa, Parthların doğuda Hint yarımadası topraklarında sıkıntılarla boğuştuğu bilinmektedir. Özellikle Parthların en önemli şehirlerinden biri olan Taxila'nın MS 57 yılında göçebeler tarafından yağmalandığı³⁶ ve ardından bölgenin Kuşanlar tarafından ele geçirildiği görülmektedir.³⁷ Dolayısıyla MS 45-65 yılları arasında içeride iç isyanlar, dışarıda Roma ve Kuşanlarla ciddi mücadele içine giren Parthlar için bu dönem adeta bir çöküş süreci olmuştur. Bu yüzden Roma ile MS 66'da yapılan 50 yıllık barış anlaşması Parthlar içinde kaçınılmaz bir fırsat doğurmuş ve bu anlaşma Parthlara, kaybolmaya başlayan ekonomik ve siyasi gücünü yeniden kazanması için zaman kazandırmıştır.

2. İmparator Nero'nun Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Siyasi Düzenlemeleri ve Karadeniz Politikası

Antik kaynaklar ve modern araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda İmparator Nero'nun Doğu politikasının başlangıçtan itibaren tek bir amaca yöneldiği, bununda Armenia'nın Roma uydusu haline getirilerek Doğu'da Parthlara karşı siyasi ve psikolojik bir üstünlük sağlamak olduğu düşünülebilir. Oysaki Nero'nun Armenia seferi onun hayatının son yıllarına doğru Karadeniz, Kafkasya ve Uzak Doğu'ya yapmayı planladığı seferler için sadece bir başlangıç oluşturmaktaydı.³⁸

İmparator Nero iktidarının ilk yıllarından itibaren dış siyasette yönünü tamamen Doğu'ya çevirmiş ve ilk siyasi hamlesini Armenia üzerinde gerçekleştirmişti. MS 66'da Parthlar ile yapılan barış anlaşması ile Roma, Armenia meselesini geçici olarak çözüme kavuşturmuştu. Ancak Nero'nun Doğu'daki planları bununla sınırlı değildi. İmparator, öncelikle güneyde Syria'dan kuzeyde Bosporos'a kadar Roma'nın doğu sınırında büyük bir savunma hattı oluşturmak ve Karadeniz'i bir Roma gölü haline getirmek istiyordu. İmparator Nero bunu gerçekleştirdiği anda Karadeniz'in kuzeyindeki zengin tahıl kaynaklarına ulaşmış olacaktı. Fakat bu, Nero'nun Karadeniz'i kontrol altına almak istemesinin tek nedeni değildi. Diğer bir neden İmparator, Karadeniz'de Kafkas ötesinden ya da Doğu'dan gelebilecek tehlikelere karşı bir askeri güvenlik bölgesi tesis etmek, Doğu'daki *legio*'ların ikmal meselelerini ve nakil işlemlerini daha hızlı çözmek istemesiydi.³⁹

³³Malitz, *age*, s. 63.

³⁴Edward Champlin, *Nero*, Cambridge-Massachusetts-London 2003, s. 221 vd.

³⁵Martin P. Charlesworth, "Nero: Some Aspects", *The Journal of Roman Studies*, C. 40.2, 1950, s. 72.

³⁶John Marshall, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, Mortilal Bonarsidas 1975, s. 65.

³⁷B.N. Puri, "The Kushans", *History Civilization of Central Asia, Vol. III, The Development of Sedentary and Nomadic Civilization: 700 B.C. to A.D.*, Ed. J. Harmatta, Unesco 1994, s. 247 vd.

³⁸Matthäus Heil, *Die Orientalische Aussenpolitik des Kaisers Nero*, Münih 1997, s. 87 dn. 8.

³⁹Griffin, *age*, s. 228.

İmparator Nero'nun bu planı yürürlüğe koymak için bölgede görevlendirdiği Corbulo, yukarıda ifade edildiği üzere, daha önce vassal bir krallık tarafından yönetilen Pontos Bölgesi'ni Galatia Eyaleti'ne bağladı. Böylelikle Parthlara karşı bölgede oluşturmaya çalıştığı sınır savunma sisteminin ilk adımını atmış oldu. Ardından Karadeniz'i bir Roma gölü haline getirecek hamleleri atmaya başlayan Corbulo, Sinope ve Trapezous limanlarında bulunan eski kralliyet donanmasını 40 savaş gemisiyle güçlendirdi ve bu donanmayı Trapezous limanında konuşlandırdı. Böylelikle Roma, Karadeniz'de merkezi Trapezous olan *Classis Pontica*'yı (Pontos Donanması) kurmuş oldu.⁴⁰ Daha sonra Corbulo, Heniokhoi ve Akhaioi gibi Kafkas Bölgesi'ndeki önemli savaşçı kabilelerin bulunduğu Apsarros (Gonio), Phasis (Rioni) ve Dioskurias'da (Sokhumi) kaleler yaptırdı (Harita 1).⁴¹ Yine Karadeniz'in kuzeyinde Roma'ya bağlı bir krallık olan Bosporos'a bölgede kurulacak olan garnizonları besleme görevi verilirken, bu garnizonların da bölge halkını Sarmatlara karşı koruma talimatı verildi. Böylelikle İmparator Nero döneminde Karadeniz'in Kuzey ve batı kıyılarında Roma'nın askeri faaliyetleri hız kazandı. Bunlara ilaveten MS 57'de bir Roma *legio*'su Dniester Irmağı'nın ağzındaki önemli bir ticari kent olan Tyras'ın güvenliği için bölgeye gönderilirken; MS 62/63 yılında bir başka Roma askeri birliği de Küçük Skythia'nın bir bölümünü kontrol altına aldı.⁴² İmparator Nero dönemindeki bütün bu faaliyetlerin amacı, şüphesiz tüm Karadeniz havzasının Roma'nın kontrolüne geçirilmesiydi. Flavius Josephus, Nero döneminde Karadeniz Bölgesi'nin güvenliğinin, 3,000 *legio* askeri, 40 gemilik bir filo ve Trakya'dan getirilmiş 2,000'den fazla askerle sağlandığını belirtmesi bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.⁴³ Çünkü Mithradates Krallığı döneminden beri (MÖ 302/301-63) Karadeniz ve çevresinde böylesine büyük siyasi bir güç oluşmamıştı.

II. Polemon'un ülkesi Pontos'u Roma toprağı yapan ve ardından Karadeniz'in kuzey ve batı kıyılarında gerçekleştirdiği askeri ve siyasi düzenlemelerle Karadeniz havzasında varlığını güçlü bir şekilde hissettiren Nero, MS 66'da Parthlar ile Armenia Krallığı üzerine yaptığı anlaşmayla da dış politikasını Kafkaslara çevirdi. Artık Nero, bölgede yeni bir planı uygulamaya koymak için gerekli olan siyasi ortamı oluşturmuştu. Nero'nun bu yeni planı Roma'nın Anadolu'daki hâkimiyetini Kuzeydoğu Anadolu vasıtasıyla Kafkasların ötesine, Hazar Denizi'ne kadar uzatmak ve Orta Asya ile Uzak Doğu'nun kapıları durumundaki Derbent ve Daryal geçitlerinin kontrolünü sağlamaktı.⁴⁴ Suetonius, "*İtalya doğumlu ve yaklaşık 1.70 cm boyunda gençlerden oluşturduğu ve Büyük İskender'in Phalanxı diye adlandırdığı yeni bir lejyon hazırladıktan sonra Caspius (Hazar) dağındaki geçide de bir sefer hazırlığı yaptığı*" ifadesiyle bize Nero'nun bu planı hakkında ipuçları vermektedir.⁴⁵ Ayrıca Tacitus⁴⁶ ve Dio Cassius⁴⁷ da Nero'nun Hazar Denizi'nin batı kıyısındaki Sarmatlara⁴⁸ karşı bir ordu gönderdiğini bildirerek onun bu planını doğrulamaktadır.⁴⁹

⁴⁰Franz Cumont, "L'Annexion du Pont Polémoniaque et de la Petite Arménie", *Anatolian Studies Presented to Sir William Mitchell Ramsay*, Ed. W.H. Buckler-W.M. Calder, London-New York 1923, s. 112; Chester G. Starr, *The Roman Imperial Navy: 31 B.C.-A.D. 354*, Ithaca 1941, s. 126-127; Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Everett L. Wheeler, "Roman Fleets in the Black Sea: Mysteries of the Classis Pontica", *Acta Classica*, S. LV, 2012, s. 119-154.

⁴¹Mitford, agm, s. 1179.

⁴²J.G.F. Hind, "The Middle Years of Nero's Reign", *Historia*, C. 20, S. 4, 1971, s. 493-494; ayrıca bkz. Michael Ivanovitch Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, London-New York 1922, s. 117, 136.

⁴³Josephus, *Historicus Bellum Iudaium*, II.367.

⁴⁴Chaumont, agm, 124-125.

⁴⁵Suetonius, *De vita Caesarum*, VI.19.

⁴⁶Tacitus, *Historiarum*, I.6.

⁴⁷Dio Cassius, *Rhomaika*, LXII. 8. 1-3.

⁴⁸Tacitus ve Dio Cassius'un eserlerinde ifade ettiği Sarmatlar, muhtemelen o dönemlerde Güney Kafkasya'da giderek varlıklarını hissettiren Alanlar olmalıdır. Çünkü İmparator Nero'nun ölümünde sonra Roma İmparatorluk

İmparator Nero'nun Kuzeydoğu Anadolu ile birlikte Güney Kafkas Bölgesi'ni ele geçirmek istemesinin iki önemli nedeni vardır. Birincisi doğrudan Roma'nın Doğu'daki sınır savunması ile ilgilidir. Karadeniz'in Doğu ve Kuzey kıyılarında savunma hatları oluşturan Nero için asıl tehlike Kafkas ötesinden Derbent ve Daryal geçitleri vasıtasıyla Roma hâkimiyet sahasına yönelecek göçebe saldırılarıdır. Corbulo, Armenia seferi ve sonrasında bölgeyi yakından inceleme fırsatı bulmuş ve Vespasianus döneminde (MS 69-79) Kafkasya'da ortaya çıkan ve bir dönem Kappadokia'ya kadar akınlar düzenleyen Alan tehlikesini önceden görebilmiştir.⁵⁰ Bu yüzden Corbulo, Nero'nun onayı ile bölgede bir takım askeri üsler kurmuş ve Derbent ile Daryal gibi iki önemli geçidin kontrolünü sağlayan Iberia'da bir kale yaptırdıktan sonra, Albania topraklarına da bir gurup asker göndermiştir.⁵¹ Hiç kuşku yok ki Nero döneminde Karadeniz'in kontrol altına alınması, kuzeyde Sarmat kabilelerine karşı *legio*'ların görevlendirilmesi ve bölgede önemli savunma hatları oluşturulması Roma'nın bölgedeki nüfuzunu güçlendirmek ve caydırıcı gücünü göstermek için yapılan hamlelerdir.

İmparator Nero'nun doğudaki hâkimiyet sahasını Hazar kıyılarına kadar geliştirmek istemesinin diğer nedeni ise Parthların kuzeydoğudaki en büyük düşmanlarından biri olan ve Hazar Denizi'nin güneyinde yaşayan Hrykania'lılar ile ittifak oluşturarak Parthları zor durumda bırakmaktır. Öyle ki bu bölgede yaşayan uluslar Parthlara oldukça zayıf bağlarla bağlı olup her an isyan çıkarmaya meyilli idiler.⁵² Bu sebepten ötürü Corbulo MS 66'daki anlaşmadan önce bölgeye bir elçi heyeti göndererek Hrykania'lılarla Parthlara karşı ittifak girişiminde dahi bulunmuştu. Corbulo'nun amacı muhtemelen Parth topraklarına girmeden Hrykania üzerinden Hazar'ın güneydoğu bölgelerine yollayacağı casuslarla tüm doğu satraplıklarını Parthlara karşı ayaklandırmak ve askeri kuvvetlerini bölgeye göndererek o coğrafyayı da kontrol altına almaktır.⁵³ Antik Roma tarihçilerinden Tacitus⁵⁴ ve Dio Cassius da⁵⁵ İmparator Nero döneminde Corbulo'nun bölgeye casuslar gönderdiğini açık bir şekilde ifade etmektedirler. Sonuçta Corbulo, Hazar kıyılarını kontrol altına almak ve bu planı yürürlüğe koymak için yukarıda ifade edildiği üzere *Büyük İskender'in Phalanx'ı* olarak adlandırılan bir *legio* hazırladı. Ayrıca Corbulo yine Nero'nun onayı ile bu yeni *legio*'yu desteklemek için İmparatorluğun batısındaki *I Italica* ve Britannia'daki *XIV Geminalegio*'larını da doğuya kaydırıldı.⁵⁶

İmparator Nero'nun iktidarının sonlarına doğru planladığı bu keşif seferi gerçekleşmedi. Çünkü aynı dönemde imparatorluğun batısında ortaya çıkan isyanlar, Nero'nun Kafkas politikasını yürürlüğe koymak için hazırlamış olduğu *legio*'ların geri çağrılmasına ve ülkenin

tahtına çıkan *Flavius Handedan* döneminde Alanlar bölgede ciddi bir güç olarak ortaya çıkacak ve ilk zamanlar özellikle Armenia ve Parthlara karşı önemli askeri seferlerde bulunacaklardı. Konu hakkında daha fazla bilgi bkz. A.B. Bosworth, "Arrian and Alani", *Harvard Studies in Classical Philology*, C. 81, 1977, s. 217-225.

⁴⁹Plinius'da eserinde "Nero'nun gözdağı" olarak adlandırdığı ve İmparator'un talimatıyla Hazar kıyılarına gönderilen ordunun aslında Albania'lılara karşı değil o dönemde bölgeye yeni gelen Alanlara karşı olduğunu ifade etmektedir. Plinius, *Naturalis Historia*, VI.XV.40. Konu hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Sevda Süleymanova, "Kaspiyskiye Vorota' V Albanskoy oblasti Lpiniya", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materiali mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıny-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent: MİTSAİ, SMI-ASIA 2009, s. 128-129.

⁵⁰Murtuzali Gacıyev, "Strabo o Karavannoy torgovle Aorsov", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materiali mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıny-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent: MİTSAİ, SMI-ASIA 2009, s. 29-30.

⁵¹Tacitus, *Historiarum*, I.6. Ayrıca bkz. Griffin, *age*, s. 228-229.

⁵²Tacitus, Hrykania'lıların MS 57'de Parth himayesinden kurtulmak için bölgede büyük bir isyan başlattıklarını ifade etmektedir. Tacitus, *Annales*, XIII.37.

⁵³Hammond, *agm*, s. 82; Hind, *agm*, s. 493

⁵⁴Tacitus, *Annales*, XIV.25-26.

⁵⁵Dio Cassius, *Rhomaika*, LXII.8.1-3.

⁵⁶Tacitus, *Historiarum*, I.6.

batısında ortaya çıkan isyanların bastırılması için diğer bölgelere nakledilmesine sebep oldu. Öte yandan batıda bu hadiseler yaşanmamış olsa dahi imparator Nero muhtemelen bu hayalini gerçekleştiremeyecekti. Çünkü o dönemde imparatorluğun sınırlarında yaşanan siyasi kargaşa, senatonun ve orduların Nero aleyhine faaliyetleri zaten onun iktidarının sonunun geldiği ve otoritesini büyük ölçüde kaybettiği anlamına geliyordu. Ayrıca imparatorluğun merkezinden böylesine uzak ve siyasi denetimin neredeyse imkânsız olduğu bir coğrafyada Roma otoritesini kurmak çokta gerçekçi gözükmediği gibi, o dönemde Roma'nın içinde bulunduğu durumla da bağdaşmıyordu. Bu da İmparator Nero'nun Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkasya politikasının bir hayal olmaktan öteye gidemeyeceğini gösteriyordu. Roma askeri sistemi üzerine çalışmalar yapan J. B. Campbell,⁵⁷ Nero'nun senato ve ordunun yardımı olmadan planladığı bu doğu keşfinin hayalperest bir ilgi olduğunu belirtirken, V. Rudick de bu planı, “*Napolyonik bir düşünce*” ifadesiyle tanımlamıştır.⁵⁸

İmparator Nero, bu planı uygulayıp Hazar'ın güneyindeki Hrykania Bölgesi'ne kadar Roma hâkimiyetini kurmaya muvaffak olabilseydi, hem Parth İmparatorluğu'na karşı büyük bir avantaj elde edebilecek hem de Karadeniz'in kuzeyindeki verimli tahıl alanları ile bu alanları deniz aşırı ülkelere bağlayan önemli ticaret yollarını da denetim altına alabilecekti. Çünkü bu coğrafyada, Antakya'dan başlayıp Suriye-Irak-İran-Batı Türkistan ve Doğu Türkistan vasıtasıyla Çin'e ulaşan tarihi İpek Yolu'na alternatif olabilecek iki önemli ticaret yolu bulunmaktaydı.⁵⁹ Bu yollardan ilki, Kafkasların güneyinden geçerek İran'ın güneybatısında ve İpek Yolu üzerindeki Ecbatan (Hemedan) yolu ile Artaksata-Dvin-Phasis güzergâhından Karadeniz'e ve oradan Karadeniz'deki Trabzon Limanı gibi limanlara ulaşan “Ecbatan-Phasis Yolu” idi.⁶⁰ Diğer yol ise Strabon⁶¹ ve Plinius'un da eserlerinde söz ettikleri ve genellikle modern kaynaklarda “Hazar Denizi Transit Yolu” olarak bilinen *Karadeniz- Hazar Denizi Deniz Güzergâhi*'ydi.⁶² Bu yol Doğu'dan Batıya doğru Çin'den Türkistan'a gelip oradan Oxus (Amu Derya)'un güneybatı akıntısı olan Ö(u)zboy vasıtasıyla Hazar Denizi'ne ve daha sonra Kura-Aras nehirleri ile Güney Kafkasya'ya, Güney Kafkasya'dan da Phasis Irmağı ile Karadeniz'e çıkıyordu(Harita 2).⁶³ Strabon'un⁶⁴ Hazar Deniz'i kıyılarına kadar ulaşan Hint mallarının, buradan ırmaklarla Karadeniz kıyılarına taşındığını ifade etmektedir. Ayrıca Plinius da⁶⁵ tüccarların Hint mallarını Oxus Irmağı ve Hazar Denizi yoluyla Kür ırmağına

⁵⁷J. Brian Campbell, *The Emperor and the Roman Army: 31 BC-AD 235*, Oxford 1984, s. 390.

⁵⁸Vasily Rudick, *Political Dissidence Under Nero: The Price of Dissimulation*, London-New York 1993, s. 307.

⁵⁹Warmington, Nero ya da onun danışmanları olan Burrus ve Seneca'nın Roma İmparatorluğu için Uzak Doğu'ya giden kullanılabilir bütün ticaret yollarını geliştirmek için planlı bir şekilde gayret göstermiş olabileceklerini ifade etmektedir. E.H. Warmington, *The Commerce Between the Roman Empire and India*, Delhi 1974, s. 84.

⁶⁰Hakop A. Manandian, *The Trade and Cities of Armenia in Relation to Ancient World Trade*, Translated from the Second revised Edition by N. Garsoian, Lisbon 1965, s. 47 vd.

⁶¹Strabon, *Geographika*, II.1.11.

⁶²Plinius, Pompeius'un Kolkhis Bölgesi'ndeyken bu yolu bulmaya çalıştığını belirtmektedir. Plinius, *Naturalis Historia*, VI.XIX.51-52. Ancak Pompeius'un bu uzak bölge hakkındaki bilgileri çok azdı. Bu yüzden Mithradates Savaşları sırasında gerçekleştirilen bu keşif seferinin amacının daha çok, bu ticaret rotası hakkında bilgi toplamak olduğu düşünülmektedir. Martin P. Charlesworth, *Trade Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge 1924, s. 104.

⁶³Goşgar Goşgarlı, “İz istorii izuçeniya ‘Dorogi Strabona’ v Azerbaydjane”, *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıy-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 38; K. Rapen, “Torgoviy put' iz İndii k Pontu u Strabona: Mejdu Kartografiçeskim Mirajom i Arheologiçeskoj Real'nosti”, *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıy-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 101-105; İ. Nadjafova, “O Roli Kaspiya v Mejdunarodnoy Torgovle (po Strabonu)”, *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıy-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 78-80.

⁶⁴Strabon, *Geographika*, II.1.15.

⁶⁵Plinius, *Naturalis Historia*, VI.XIX.52.

ulaştırabildiklerini ve ardından Kolkhis'e beş günlük mesafede bir şehir olan Phasis'e getirebildiklerini belirtmektedir. Antik edebi kaynakların dışında MÖ IV-III yüzyıllardan itibaren bu yol güzergâhlarının aktif olarak kullanıldığını gösteren önemli arkeolojik kaynaklarda bulunmaktadır. Örneğin Roma döneminde Mısır ile Hindistan arasındaki ticareti inceleyen T. A. Şerkova'nın bu bölgede yaptığı arkeolojik çalışmalarda Mısır fayanslarından üretilmiş muhtelif tipteki eşyaların sadece Harezmdeltasında değil, Uzboy yatağı boyunca da ele geçtiğini ve bu havzada tespit edilen eşyaların Kuşanlar zamanına (MS I-II) tarihlendiğini belirtmektedir.⁶⁶ Ayrıca yine bu yol güzergâhı üzerinde birçok antik şehrin ve kaleler silsilesinin mevcudiyeti de Şerkova'nın tespitlerine ek olarak diğer önemli arkeolojik buluntular arasında gösterilmektedir.⁶⁷ İmparator Nero'nun Kafkas politikasını planladığı dönemlerde Kujula Kadphises (MS 30-80) hükümlerinde Kuşan İmparatorluğu'nun batıya doğru genişlediği ve Oxus Irmağı kıyılarına kadar ulaştıkları bilinmektedir.⁶⁸ Kuşku yok ki Roma ile Kuşan İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkiler de bu dönemde hız kazanmıştır. Çünkü bu dönemde Kuşan imparatorları tarafından darp edilen sikkelerin büyük bir kısmı tamamen Roma dinarının (*denarius*) imitasyonu/takliti olup Iulius-Claudius hanedanı dönemine işaret etmektedir. Belki de bu paralar İmparator Nero zamanında darp edilmiş olabilir. Zira Kuşan imparatorları daha sonraki dönemlerde de Roma sikkelerini taklit ederek sikke darbında bulunmuşlardır.⁶⁹

Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkasya'nın jeopolitik konumu göz önünde bulundurulduğunda, Makedonyalı Alexandros'tan itibaren söz konusu yolların aktif olarak kullanıldığı ve bu özelliği ile bölgenin Roma imparatorluk döneminde son derece önemli hale geldiği söylenebilir. Bu açıdan bakınca İmparator Nero'nun Kafkas politikasında bu ticaret yollarını da denetim altına almak istemiş olması muhtemeldir. Çünkü Nero dönemi ve sonrasında yaşanan olaylar bize imparatorluğun bu politikaya yönelmiş olabileceğini işaret etmektedir. Örneğin İmparator Nero döneminde (MS 66) Suriye ve çevresinde Yahudi isyanlarının patlak vermesi⁷⁰ ve bunun kısa zamanda geniş bir alana yayılması, bunun bir sonucu olarak da Suriye ve Mısır üzerinden Uzak Doğu'ya ulaşan deniz ve kara yolu ticaret güzergâhlarının tehlikeliye girmesi, aynı dönemde Armenia ve Mezopotamya topraklarında Parthlarla devam eden güç mücadeleleri ve dönem dönem Parthların İpek Yolu'nun kendi topraklarından geçen güzergâhları Romalı tüccarlara kapamaları⁷¹ gibi nedenlerden dolayı

⁶⁶T.A. Şerkova, *Egipet i Kuşanskoe Tsarstvo (torgovlie i kul'turne kontakti)*, Moskva 1991, s. 25; Bu konuyla ilgili olarak Callieri, Roma döneminde Mısır ile Uzak Doğu arasındaki ticari ilişkilerde Mısır'da üretilmiş fayanslardan yapılmış çeşitli eşyaların yalnızca Amu Derya (Oxus) boyunca ve Harezmdeltasında değil, Özboy yatağı boyunca da keşfedildiğini ve ele geçen bu eşyaların Kuşan dönemine ait olduğu ifade etmektedir. Pierfrancesco Callieri, "La Presunta via Commerciale Tra L'India e Roma Attraverso L'Oxus e il Mar Caspio Nuovi Dati di Discussione", *Topoi*, S. 11, 2003, s. 541.

⁶⁷Ya. G. Gulyamov, "Rabovladel'çeskiy Period", *İstoriya Horezma s drevneysh vremen do naših dney*, Pod red. İ.M. Muminova, Monografiya, AN Uzbekskoy SSR, institut istorii, Taşkent 1976, s. 37-38.

⁶⁸Michael Wiesseman, "Rom und Kaspischen Meer", *Rheinisches Museum für Philologie*, C. 127, S. 2, 1984, s. 170.

⁶⁹Percy Gardner, *The Coins of the Greek and Scythic Kings of Bactria and India in the British Museum*, Chicago 1966, s. 123.

⁷⁰MS 65'başlayan Yahudi isyanları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Martin Goodman, *The Ruling Class of Judaea: The Origins of the Jewish Revolt Against Rome A. D. 66-70*, Oxford 1987, s. 137 vd; J. James Bloom, *The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis*, London 2010, s. 57 vd.

⁷¹Parthlar'ın Roma tüccarlara karşı dönem dönem ticaret yollarını kapaması ve ticarete yaşanan sıkıntılar, Çin'in Han Sülalesi döneminin en önemli kaynağı olan Hou Hansu'da şöyle geçmektedir: "Roma (Daqin), Parthia ve Hindistan ile deniz yoluyla ticaret yapmak ve bundan da aslından on kat daha büyük kâr sağlamaktaydı; onların imparatoru daima Çin ile irtibat kurmak ve kervan göndermek ister, ama Parthlar (Anxi) da, Çin ipeği ticaretini Doğu Roma'ya kendileri taşımak isterler, Çin ile (doğrudan) ticaretlerine engel çıkarırlardı. Bu sebepten de Roma bizzat Çin'e gidemiyordu. Onların münasebetten kopmalarının sebebi budur. Bu durum, İmparator Huandi'nin saltanatı döneminde Yanxi devrinin 9. yılına (MS 166) kadar devam etti". M. Tezcan, "Eskiçağ'da Roma

Roma'nın Uzak Doğu ile yaptığı ticaret sekteye uğramıştı. Kuşkusuz bu dönemde *Hazar Denizi Transit Yolu*, Roma'nın Uzak Doğu ticaretinde alternatif bir yol olarak oldukça önem kazandı. Bu yüzden İmparator Nero, Karadeniz'den Doğu'ya açılan ticaret merkezlerini ve bu merkezleri birleştiren ticaret yollarını ele geçirmeyi Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkas politikasının bir ayağı olarak ele almış olabilir. Çünkü İmparator Nero'nun iktidarının sonlarına doğru uygulamaya çalıştığı bu plan, onun ölümünden (MÖ 68) sonra Roma imparatorluk tahtına çıkan Flavius Hanedanı döneminde de Roma'nın Doğu'daki en önemli politikası haline gelecekti. Öyle ki arkeolojik ve edebi kaynaklar Flavius hanedanının son üyesi Domitianus zamanında (MS 81-96) Hazar Denizi'nin güney kıyılarında bir Roma garnizonu ve *legio*'sunun konuşlandırıldığını göstermektedir.⁷²

Sonuç

Hellenistik ve Roma dönemlerinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi, jeopolitik ve stratejik konumuyla bu süreçte önemli görevler üstlendi. Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ni değerli kılan en büyük faktör Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzeyi ile kurduğu güçlü kültürel ve ticari bağlarla hem Anadolu kültürünün bir parçası hem de Kafkas kültürünün bir uzantısı şeklinde bir görünüm arz etmiş olmasıydı. Kendine has özelliğiyle bölgede siyasi hâkimiyet kurmak isteyen uluslar, Anadolu'dan bağımsız olarak bu coğrafyada ayrı bir politika yürütmek zorunda kalmışlardı.

Roma'nın Doğu politikasında Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkas bölgelerinin stratejik önemini fark eden Roma imparatorlarının başında şüphesiz Nero gelmiştir. İmparator Nero'nun gerek Doğu'da Parthlara karşı siyasi bir üstünlük kazanmak, gerekse tüm Karadeniz havzasına hâkim olabilmek için Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkas bölgelerini elde tutmanın gerekli olduğunu anlamıştı. Bu yüzden imparator, özellikle Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'nde bir takım idari düzenlemeler yaparken, Güney Kafkas Bölgesi'nde de yeni askeri üsler kurmuştur. Ancak antik edebi kaynaklar ile onları cılız şekilde destekleyen arkeolojik ve nümizmatik veriler değerlendirildiğinde İmparator Nero'nun Doğu politikasının Armenia ile sınırlı olmadığı, onun Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkasya üzerinden Hazar kıyılarına kadar Roma hâkimiyetini tesis etme arzusunda olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle Nero'nun o dönemde Parth topraklarından kaçınarak Kuzeydoğu Anadolu ve Güney Kafkas bölgelerinden Uzak Doğu ile ticarete izin veren alternatif yol güzergâhlarını da kontrol altına almak istediği düşünülmektedir. Ancak Kafkas Bölgesi'nin Romalıların coğrafi ufuklarının çok uzağında olduğu ve bu sebepten ötürü böylesi bir coğrafyada hâkimiyet kurmanın ne kadar gerçekçi olabileceği ya da Nero'nun bu planlara ne kadar dâhil olduğu bu çalışmada cevaplanamayan sorular olarak kalmıştır. İleri ki yıllarda özellikle Güney Kafkasya ve Oxus vadisi çevresinde bu sorulara da cevap verebilecek bulguların ortaya çıkarılabileceğini düşünmekteyiz.

İmparatorluğu'nun Karadeniz Bölgesi vasıtasıyla Hindistan ve Çin ile Ticareti", *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Trabzon 2012, s. 143-144.

⁷²Flavius Hanedanı'nın son üyesi Domitianus döneminde Albania toprakları içinde yer alan ve bugün Hazar Denizi'ni kıyısında bulunan Beiokh (Beiokh>Böyük/Büyük) Dağı'nın yüksek bir tepesindeki bir kalede Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait Latince bir yazıt ele geçmiştir. Bu yazıtta *Fulminate XII legio*'suna ait yardımcı bir birlikten söz edilmektedir. Lawrence Keppie, *Understanding Roman Inscriptions*, Baltimore 1991, s. 89; ayrıca bkz. F. Grosso, "Aspetti della Politica Orientale di Domiziano", *Epigraphica*, C. 16, 1954, s. 127 vd.; G. Gamkrelidze, *Researches in Iberia-Colchology (History and Archaeology of Ancient Georgia)*, Ed. David Braund, Georgia 2012, s. 155; Kalede bulunan bu yazıt, *Fulminate XII legio*'sunun bu bölgede bulunduğu ve dolayısıyla da Nero döneminde olmasa da Domitianus döneminde Roma hâkimiyetinin bu coğrafyaya kadar yayıldığı, bir bakıma Nero'nun Doğu planının halefleri tarafından uygulamaya çalışıldığını göstermektedir.

Kaynakça

Antik Kaynaklar:

- Dio Cassius, *Rhomaika*. Dio Cassius, *Dio's Roman History: Books LXI-LXIX, Vol. VIII*, English translation by E. Cary, Cambridge-Massachusetts-London 1925.
- Dio Cassius, *Dio's Roman History, Vol. IV*, English translation by E. Carry, Cambridge-Massachusetts-London 1955.
- Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae*. Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, Latince'den çeviren Ç. Menzilioğlu, İstanbul 2007.
- Josephus, *Historicus Bellum Iudaium*. Flavius Josephus, *Judean War 2*, Translation and commentary by Steve Mason, Leiden-Boston 2008.
- Plinius, *Naturalis Historia*. Gaius Secundus Plinius, *Pliny Natural History*, English Translation by H. Rackman, C. II, Cambridge-Massachusetts-London 1961.
- Strabon, *Geographika*. Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)*, Çev. Adnan Pekman, İstanbul 2005.
- Strabo, *The Geography of Strabo VIII*, Translation by H.L. Jones, Cambridge-Massachusetts-London 1930.
- Strabo, *The Geography of Strabo: Book I-II*, Translation by H.L. Jones, Vol. I, Cambridge-Massachusetts-London 1960.
- Suetonius, *De vita Caesarum*. Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı*, Latince'den çev. Fafo Telatar-Gül Özaktürk, Ankara 2008.
- Tacitus, *Annales*. Tacitus, *Annals: The reigns of Tiberius, Claudiu, and Nero*, Translation by J.C. Yardley. With an Introduction and Notes A.A. Barrett, Oxford-New York 2008.
- Tacitus, *Historiarum*. Tacitus, *Histories: Books I-III*, English translation by C. H. Moore, London 1970.

Modern Kaynaklar:

- ANDERSON, John George Clark, "The Eastern Frontier under Augustus", *The Auigustan Empire, 44 B.C.-A.D. 70.*, *Cambridge Ancient History*, C.X, Ed. S.A. Cook ve diğerleri, Oxford-New York 1979, s. 239-283.
- ARSLAN, Murat, "Kolkhis Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyasına İlişkin Bazı Notlar", *Arkeoloji ve Sanat*, S. 97, 2000, s. 26-40.
- _____, *Romanın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*, İstanbul 2007.
- BALLESTEROS-PASTOR, L., *Mithridates Eupátor, rey del Ponto*, Granada 1996.
- BARRETT, A. Anthony, "Annal 14.26 and the Armenian Settlement of A.D. 60", *Classical Quarterly*, C. 29, S. 2, 1979, 465-469.
- BAZ, Ferit "Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia during the Imperial Period", *Cedrus*, C. 1, 2013, s. 261-284.
- BEKKER-NIELSEN, Tønnes, *Urban Life and Local Politics in Roman Bithynia: The Small World of Dio Chrysostomos*, Aarhus 2008.

- BIVAR, Adrian David Hug, “The Political History of Iran under the Arsacid”, *The Seleucid, Parthian and Sasanian Period, The Cambridge History of Iran*, C. III.1, Ed. Ehsan Yarshater, Cambridge ve New York 1983, s. 21-99.
- BLOOM, J. James, *The Jewish Revolts Against Rome, A.D. 66-135: A Military Analysis*, London 2010.
- BRAUND, David, “Coping with the Caucasus: Roman Responses to Local Conditions in Colchis”, *The Eastern Frontier of the Roman Empire (Proceedings of a Colloquium held at Ankara in September 1988)*, Ed. D.H. French-C.S. Lightfoot, Ankara 1989, s. 31-43.
- BRAUND, David-T. Sinclair, “Pontus-Phasis”, *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Ed. Richard J.A. Talbert, Princeton 2000, s. 1226-1242.
- BOSWORTH, A.B., “Arrian and Alani”, *Harvard Studies in Classical Philology*, C. 81, 1977, s. 217-225.
- CALLIERI, Pierfrancesco, “La Presunta via Commerciale Tra L'India e Roma Attraverso L'Oxus e il Mar Caspio Nuovi Dati di Discussione”, *Topoi*, S. 11, 2003, s. 537-545.
- CHAMPLIN, Edward, *Nero*, Cambridge-Massachusetts-London 2003.
- CAMPBELL, J. Brian, *The Emperor and the Roman Army: 31 BC - AD 235*, Oxford 1984.
- _____, “War and Diplomacy: Rome and Parthia, 31 BC-AD 235”, *War and Society in the Roman World, Leicester-Nottingham Studies in Ancient Society*, C. 5, Ed. J. Rich-G. Shipley, London-New York 1993, s. 213-240.
- CHARLESWORTH, Martin P., *Trade Routes and Commerce of the Roman Empire*, Cambridge 1924.
- _____, “Nero: Some Aspects”, *The Journal of Roman Studies*, C. 40.2, 1950, s. 69-76.
- CHAUMONT, Marie-Louise, “L'Arménie entre Rome et l'Iran I. De l'avènement d'Auguste a l'avènement de Diocletien”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, C. II, S. 9.1, 1976, s. 71-194.
- CUMONT, Franz “L'Annexion du Pont Polémoniaque et de la Petite Arménie”, *Anatolian Studies Presented to Sir William Mitchell Ramsay*, Ed. W.H. Buckler-W.M. Calder, London-New York 1923, s. 109-119.
- DABROWA, Edward, “Le limes Anatolien et la frontière caucasienne au temps des Flavines”, *Klio*, C. 62, 1980, s. 379-388.
- DEBEVOISE, Nielson Carel, *A Political History of Parthia*, Chicago 1968.
- EMİR, Osman, *Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Pontos (MÖ IV. yy-MS III. yy.)*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2014.
- ERCİYAS, Deniz Burcu, *Studies in the Archaeology of the Hellenistic Pontos: The Settlement, Monuments and Coinage of Mithradates VI and His Predecessors*, (Cincinnati Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cincinnati 2001.

- FLETCHER, William G., "The Pontic Cities of Pompey the Great", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, S. 70, 1939, s.17-29.
- FRYE, Richard N., *The Heritage of Persia*, London 1962.
- _____, *The History of Ancient Iran*, München 1984.
- GACİYEYEV, Murtuzali, "Strabo o Karavannoy torgovle Aorsov", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıny-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent: MİTSAİ, SMI-ASIA 2009, s. 25-30.
- GAMKRELİDZE, G., *Researches in Iberia-Colchology (History and Archaeology of Ancient Georgia)*, Ed. David Braund, Georgia 2012.
- GARDNER, Percy, *The Coins of the Greek and Scythic Kings of Bactria and India in the British Museum*, Chicago 1966.
- GARSOİAN, Nina, "The Arşakuni Dynasty (A.D. 12-[180?]-428)", *The Armenian People from Ancient to Modern Time I: The Dynastic Period, From Antiquity to the Fourteenth Century*, Ed. Richard G. Hovannissian, New York 1997, s. 63-94.
- GRIFFIN, Miriam T., *Nero: The end of a Dynasty*, Oxford-New York 1984.
- GOLDSWORTHY, Adrian Keith, *In the Name of Rome: The Men Who Won the Roman Empire*, London 2003.
- GOODMAN, Martin, *The Ruling Class of Judaea: The Origins of the Jewish Revolt Against Rome A.D. 66-70*, Oxford 1987.
- GOŞGARLI, Goşgar, "İz istorii izuçeniya 'Dorogi Strabona' v Azerbaydjane", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıny-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 31-38.
- GROSSO, F., "Aspetti della Politica Orientale di Domiziano", *Epigraphica*, C. 16, 1954, s. 117-179.
- GROUSSET, René, *Başlangıçtan 1071'e Ermenilerin Tarihi*, Çev. Sosi Dolanoğlu, İstanbul 2005.
- GULYAMOV, Ya. G., "Rabovladel'çeskiy Period", *İstoriya Horezma s drevneyşih vremen do naşih dney*, Pod red. İ.M. Muminova, Monografiya, AN Uzbekskoy SSR, institut istorii, Taşkent 1976, s. 35-42.
- HAMMOND, M., "Corbulo and Nero's Eastern Policy", *Harvard Studies in Classical Philology*, S. 45, 1934, s. 81-104.
- HEIL, Matthäus, *Die Orientalische Aussenpolitik des Kaisers Nero*, Münih 1997.
- HENDERSON, Bernard William, *The Life and Principate Emperor Nero*, London 1903.
- HIND, J.G.F., "The Middle Years of Nero's Reign", *Historia*, C. 20, S. 4, 1971, s. 488-505.
- HØJTE, Jakob Munk, "The Administrative Organisation of the Pontic Kingdom", *Mithradates VI and the Pontic Kingdom (Black Sea Studies 9, The Danish National Research Foundation's Centre for Black Sea Studies)*, Ed. Højte Jakob Munk, Denmark 2009, s. 95-108.

- ISAAC, Benjamin H., *The Limits of Empire: The Roman Army in the East*, Oxford 1990.
- JONES, Arnold Hugh Martin, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1998.
- KALLET-MARX, Robert, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 BC.*, Berkeley-Los Angeles-Oxford 1995.
- KAYA, Mehmet Ali, “Anadolu’da Roma Egemenliği ve Pompeius’un Siyasal Düzenlemeleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XIII, 1998, s.161-173.
- _____, *Anadolu’daki Galatlar ve Galatya Tarihi*, İzmir 2005.
- KEPPIE, Lawrence, *Understanding Roman Inscriptions*, Baltimore 1991.
- KINACI, Mesut, “Antikçağda Pontos Bölgesi’nin Tarihsel Coğrafyası”, *Cedrus*, S. 3, 2015, s. 181-230.
- KOSHELENKO, G.A-V.N. Pilipko, “Parthia”, *History of Civilizations of Central Asia, Vol. II: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations: 700 B.C. to A.D. 250*, Ed. János Harmatta, Oxford 1994, s.131-150.
- MACRO, Anthony D., “The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 659-698.
- MAGIE, David, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ I-II*, Princeton 1950.
- MALITZ, Jürgen, *Nero*, Oxford 1999.
- MANANDIAN, Hakop A., *The Trade and Cities of Armenia in Relation to Ancient World Trade*, Translated from the Second revised Edition by N.Garsoian, Lisbon 1965.
- MAREK, Christian, “Hellenisation and Romanisation in Pontos-Bithynia: An Overview”, *Mithradates VI and the Pontic Kingdom (Black Sea Studies 9, The Danish National Research Foundation’s Centre for Black Sea Studies)*, Ed. Jakob Munk Højte, Denmark 2009, s. 35-46.
- MARSHALL, John, *Taxila: An Illustrated Account of Archaeological Excavations*, Mortilal Bonarsidas 1975.
- MAYOR, Adrienne, *Mithradates, Zehirlerin Kralı: Roma’nın En Acımasız Düşmanının Hayatı ve Efsanesi*, Çev. Gürkan Ergin, İstanbul 2013.
- MCGING, B.C., *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator King of Pontos*, Leiden 1986.
- MITCHELL, Stephen, *Anatolia I: Land, Man and Gods in Asia Minor, the Celts in Anatolia and the Impact of the Roman Rule*, Oxford 1995.
- MITFORD, Bruce Terence, “Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes”, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 1170-1228.
- NADJAFOVA, İ, “O Roli Kaspiya v Mejdunarodnoy Torgovle (po Strabonu)”, *Doroga Strabona kak çast’ velikogo şelkovogo puti, Materiali mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıny-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 78-83.

- OKTAN, Mehmet, "Roma Cumhuriyet Döneminde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu/Anatolia*, S. 34, 2008, s. 47-75.
- PAYASLIAN, Simon, *History of Armenia: From the Origins to the Present*, New York 2007.
- RAMSAY, William Mitchell, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1960.
- PURI, B.N., "The Kushans", *History Civilization of Central Asia, Vol. III, The Development of Sedentary and Nomadic Civilization: 700 B.C to A.D.*, Ed. J. Harmatta, Unesco 1994, s. 239-255.
- RAPEN, K., "Torgoviy put' iz İndii k Pontu u Strabona: Mejdu Kartografiçeskim Mirajom i Arheologiçeskoy Real'nosti", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıy-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent 2009, s. 96-119.
- ROSTOVTZEFF, Michael Ivanovitch, *Iranians and Greeks in South Russia*, London-New York 1922.
- RUDICK, Vasily, *Political Dissidence Under Nero: The Price of Dissimulation*, London-New York 1993.
- SAPRIKIN, Sergey Yu., *Pontiyskoe Tsarstvo: Gosudarstvo grekov i varvarov v Priçernomor'e*, Moskva 1996.
- SCHLUDE, J.M., *Rome, Parthia and Empire: The First of Roman-Parthian Relations*, (California Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), California 2009.
- SHERK, Kenneth Robert, "Roman Galatia: The Governors from 25 B.C. to A.D. 114", *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, C. II, S. 7.2, 1980, s. 954-1052.
- SHOTTER, David, *Nero*, London-New York 1997.
- STARR, G. Chester, *The Roman Imperial Navy: 31 B.C.-A.D. 354*, Ithaca 1941.
- SYME, Sir Ronald, *Anatolica: Studies in Strabo*, Edited by Anthony R. Birley, Oxford 1995.
- ŞERKOVA, T.A., *Egipet i Kuşanskoe Tsarstvo (torgovlie i kul'turnie kontaktı)*, Moskva 1991.
- SÜLEYMANOVA, Sevda, "Kaspiyskiye Vorota' V Albanskoy oblasti Lpiniya", *Doroga Strabona kak çast' velikogo şelkovogo puti, Materialı mejdunarodnoy konferentsii (Baku, 27-28 noyabrya 2008 g.)*, Red. S.G.Klyaştorıy-Ş.M. Mustafayev, Samarkand-Taşkent: MİTSAİ, SMI-ASIA 2009, s. 123-137.
- TEZCAN, Mehmet, "Eskiçağ'da Roma İmparatorluğu'nun Karadeniz Bölgesi vasıtasıyla Hindistan ve Çin ile Ticareti", *Klasik ve Ortaçağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya*, Trabzon 2012, s. 129-178.
- VAN WIJLICK, H.A., *Rome and the Near Eastern Kingdoms and Principalities, 44-31 BC: A Study of Political Relations during Civil War*, (Durham Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Durham 2013.

- VAN KOOTEN, George H., “The Jewish War and the Roman Civil War of 68–69 C.E.: Jewish, Pagan, and Christian Perspectives”, *The Jewish Revolt against Rome: Interdisciplinary Perspectives*, Ed. Mladen Popović, Boston 2011, s. 419-450.
- WARMINGTON, E.H., *The Commerce between the Roman Empire and India*, Delhi 1974.
- WELLESLEY, K., “The Extent of the Territory added to Bithynia by Pompey”, *Rheinisches Museum für Philologie*, S. 96, 1953, s. 292-318.
- WESCH-KLEIN, Gabriele, “Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus - Ein Provinzname im Wandel der Zeit”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, S. 136, 2001, s. 251-256.
- WHEELER, Everett L., “Roman Fleets in the Black Sea: Mysteries of the Classis Pontica”, *Acta Classica*, S. LV, 2012, s. 119-154.
- WIEDEMAN, Thomas Ernst Josef, “Tiberius to Nero”, *Cambridge Ancient History*, C. X, Ed. Alan K. Bowman ve diğerleri, New York 2008, s. 198-255.
- WIESSEMANN, Michael, “Rom und Das Kaspische Meer”, *Rheinisches Museum für Philologie*, C. 127, S. 2, 1984, s. 166-173.
- WOJAN, Franck., “Trapézonte du Pont sous l’Empire romain: étude historique et corpus monétaire”, *Revue numismatique*, C. 162, 2006, s. 181-229.

Harita 1: Roma Garnizonları.

Harita 2: Karadeniz – Hazar Deniz Güzergâhı (Callieri, agm, fig. 8).

